

BRANKO TOŠOVIĆ
(Grac)

PROŽIMANJE INFORMATIVNE I KOMUNIKATIVNE PERSPEKTIVE REČENICE

0.0. Rečenica je komunikativna jedinica koja prenosi određenu količinu i vrstu informacije. Ugao posmatranja sa toga aspekta daje informativnu perspektivu rečenice (InfP). I dok se u komunikativnoj perspektivi rečenice (KomP) potencira odnos stare i nove informacije (prva se uglavnom veže za temu, druga za remu) ova projekcija dolazi sa područja kibernetike i teorije informacije.

1.0. Postoji niz definicija informacije: sadržaj signalâ koji dopijevaju u kibernetički sistem, saopštenje o nečem još nepoznatom, mjera realizacije sadržaja jezičke jedinice, poruka kojom se smanjuje neodređenost, podaci koje jedni ljudi prenose drugim, pismenim putem ili na neki drugi način itd. U psihologiji se pod informacijom podrazumijeva količina signala koju čovjek prima u jednoj sekundi (neki je procjenjuju na 100.000 jedinica). Osnovni elementi informacije su količina, vrijednost i korisnost. Na KomP rečenice se na poseban način odražavaju četiri komunikativna postulata H. P. Grajsa: postulat informativnosti (iskaz mora biti dovoljno informativan), postulat istinitosti (treba govoriti istinu), postulat relevantnosti (neophodno je govoriti ono što se tiče stvari) i postulat jasnoće iskaza¹.

1.1. U komunikaciji se teži da se brzo i tačno prenese informacija te izbjegnju moguće smetnje. „Zlatno pravilo“ teorije informacije glasi: pri prenošenju informacije ona se nikada ne može povećavati, već se neminovno smanjuje i samo u krajnjim slučajevima ostaje ista. Postoji još jedna zakonitost: informacija se ne može prenositi u većem obimu nego što dozvoljava količina raznovrsnosti.

1.2. Posmatrano sa InfP, rečenicom se prevladava i eliminiše neodređenost u tom smislu što se saopštava nešto što do tada nije bilo poznato

¹ Grice H. P. *Logic and Conversation* // P. Cole, J. Morgan (eds.). *Syntax and Semantics III: Speech Acts*. — New York: Academic Press, 1975. — P. 41-58.

ili bar dovoljno poznato. To znači da informaciju ne sadrži svaka rečenica, već samo ona koja smanjuje ili potpuno eliminiše neodređenost. Recimo, rečenice tipa:

- [1] Beograd || se nalazi u Jugoslaviji,
- [2] Konj || ima četiri noge,
- [3] Oko || se nalazi u glavi,
- [4] Sedmica || ima sedam dana,

imaju normalnu komunikativnu strukturu, međutim informativno su prazne, ne saopštavaju ništa novo, ne unose preciziranje, ne eliminišu neodređenost (svakome odraslome Jugoslovenu je poznato gdje se Beograd nalazi, koliko konj ima noga, da je oko u glavi, a sama riječ sedmica govori o broju dana).

2.0. Stav „dobiti informaciju — znači saznati nešto novo“ je bitan za utvrđivanje odnosa KomP i InfP. Druga dodirna tačka između dviju perspektiva tiče se binarnosti. U KomP se izdvajaju dva elementa (tema–rema: staro–novo, polazna pozicija — završna pozicija), a u InfP jedinica količine informacije je bit (skraćenica od „BInary digiT“), koji podrazumijeva izbor jednog od dva moguća stanja, rješenja. Npr. rečenica:

- [5] Da li je došao || Petar?
daje dvije mogućnosti (dva odgovora):
- [6] *Da.* Petar || je došao.
- [7] *Ne.* Petar || nije došao.
Slična je stvar i sa rečenicama
- [8] Da li je lopta || *crvena* ili *žuta*?
- [9] Lopta je || *crvena*.
- [10] Lopta je || *žuta*.

Binaran događaj nudi izbor između dvaju rješenja jednake vjerovatnoće (saglasnosti i odbijanja, istine i laži i sl.), a sam bit eliminiše njihovu neodređenost. Tako kategorija prirodnog roda sadrži 1 bit, jer postoji mogućnost biranja samo između muškog i ženskog roda. Vrijednost kombinacija, odnosno broj bitova zavisi od pravila u datom sistemu (npr. jezička pravila određuju vrijednost svakog slova).

3.0. Da bi se utvrdio odnos InfP i KomP, bitno je razjasniti koje tipove informacije sadrži jedna i druga perspektiva. Ako se polazi od osnovnih dijelova komunikacije, mogu se u InfP izdvojiti tri globalne vrste: sintaksička, semantička i pragmatička informacija. U klasičnoj InfP projekcija se odnosi samo na sintaksičku informaciju, dok se semantička i pragmatička potpuno zapostavljaju. Pri tome se posebno govori o baznoj informaciji, koja uglavnom podrazumijeva presupoziciju (pretpostavke o informaciji kojom raspolaže primalac, dakle poznate činjenice) i seman-

tičku bazu recipijenta (poznavanje predmeta govora), zatim o korisnoj, (ne)trivijalnoj, lažnoj i dr. informaciji.

3.1. U KomP je svakako najsloženije pitanje: šta se podrazumijeva pod novim i starim, šta zapravo znači novo i staro. Rješenja koja daju leksikografski priručnici ne daju mogućnost adekvatnog razgraničavanja novog i starog, prije svega zato što se tautološki tumače (objašnjenja idu u krug i stvaraju konceptualni ćorsokak). Recimo: *1. stari* — onaj ko odavno postoji, — davni, — koji je odavno u upotrebi, — onaj koji je bio prije, koji je prethodio nekome, nečemu što sada postoji, — prijašnji, bivši, — koji se odnosi na prijašnje vrijeme; *novi* — onaj koji je stvoren ili napravljen prvi put; — onaj koji se nedavno pojavio ili nastao, — onaj koji tek što je napravljen, — upravo otkriven, nedavno otkriven, ranije nepoznat, — onaj koji je došao na smjenu prethodnom, — nepoznat, malo poznat. Od svih ovih značenja ovdje bi došlo u obzir sljedeće: *novi* — upravo otkriven, nedavno otkriven, ranije nepoznat, *stari* — onaj koji je bio prije, koji je prethodio nekome — nečemu što sada postoji.

3.2. InfP je objektivna (bazira se na kvantitativnim, egzaktnim podacima), KomP je subjektivna (posmatrač sam procjenjuje šta je novo, a šta staro pa u tom postupku može i da pogriješi). Međutim, InfP je jednostrana, jer se stvari posmatraju samo formalno (kvantitativno), bez ulaženja u semantičku i pragmatičku suštinu rečenice. S druge strane, i KomP je jednostrana budući da se informacija koju nosi rečenica svodi na binaran odnos: (staro ↔ novo, početno ↔ završno) i time osjetno pojednostavljuje složen sistem prenošenja i primanja informacije. Tema prenosi minimalnu informaciju, rema po pravilu sadrži novu informaciju, tačnije remom se eliminiše neodređenost koja je uslovljena time što je tema informativno siromašna.

Suštinska razlika između KomP i InfP sastoji se u tome što se u KomP informativni proces prilično pojednostavljuje i svodi na odnos starog i novog. Za razumijevanje informacije postoji nekoliko bitnih terminoloških odrednica. To su, prije svega, frekvencija, vjerovatnoća, raznovrsnost, neodređenost, entropija, (ne)predvidljivost, (ne)očekivanost, originalnost, vrijednost, novina, ekonomija i redundancija.

3.3. Frekvencija je bitna u KomP jer od učestalosti tematskih elemenata u mnogome zavisi broj rematskih elemenata.

4.0. Važan konstituent InfP je vjerovatnoća. Pod tim se podrazumijeva odnos broja jednako vjerovanih ishoda i njihovog opšteg broja. Rečenica koja je malo vjerovatna sadrži više informacije nego ona čiji se sadržaj može predvidjeti. Sukcesivnost simbola u kojoj je svaki element povezan sa određenom vjerovatnoćom naziva se skolastičkim procesom. Njegova posebna vrsta dolazi u formi tzv. „Markovljevih procesa“ u koji-

ma vjerovatnoća svakog događaja zavisi od konačnog broja prethodnih događaja, što bi za prostu rečenicu značilo: vjerovatnoća rečenice **C** u nizu rečenica **ABCD...** zavisi od rečenica **A, B** (odnosno, njihovih elemenata i dijelova). Ako rečenica **C** glasi:

[11] Sunce || je lagano tonulo u more,

vjerovatnoća njene pojave je maksimalna u kontekstu anteriornih rečenica **A** i **B** tipa:

[12] Bilo je tiho ljetnje več. Sjedili smo na obali mora i posmatrali kako dan prelazi u noć. *Sunce || je lagano tonulo u more.*

Vjerovatnoća rečenice **C** je, međutim, minimalna ukoliko iskaz počinjemo ovako:

[13] U podmornici je bilo vrijeme doručka. Mornari su sjedili i razgovarali.

Pojavu rečenice **C** onemogućuju, prije svega, dvije stvari: vrijeme radnje (jutro) i mjesto radnje (podmornica). Signal vjerovatnoće nalazi se u lijevom kontekstu te se stoga ona može kompleksno razmatrati samo na nivou teksta.

Ukoliko je vjerovatnoća svih saopštenja, osim jednog, jednaka nuli, pa je unaprijed jasno kakva će se poruka dobiti, može se govoriti o nultnoj informaciji, budući da joj ne postoji alternativa, da onaj ko dešifruje poruku nema izbora i da stoga izraz ne nosi ništa novo. Takvu informaciju daju rečenice:

[14] Poslije petka (**A**) dolazi || subota (**B**),

[15] Stado ovaca (**A**) čine || ovce (**B**).

U prvoj rečenici temema **A** nagovještava više rematskih rješenja (ukupno sedam, jer svaki dan osim *petka* može biti potencijalno **B**). Remom se odbacuje šest mogućnosti, a bira samo jedna. U drugoj rečenici temema **A** i remema **B** su identične. U oba slučaja tema je informativno prazna: zna se da poslije petka može doći samo subota. Tvrdnja [15] je potpuno banalna.

Minimalnu informaciju nosi rema čija tema nudi dvije mogućnosti:

[16] Od roditelja (**A**) još je u životu || majka (**B**).

Tema eksplicira **A** (*roditelje*), a implicira **B** (*majku*) ili **C** (*oca*), odnosno daje informaciju o tome da će u remi biti govora ili o **B** (*majci*) ili o **C** (*ocu*). Ukoliko bi tema eksplicirala **B** ili **C**, onda bi rečenica postala informativno prazna.

Ako pak ima više mogućnosti, odnosno ako su sva saopštenja (svi rezultati) jednako moguća, onda je količina informacije maksimalna. Npr. u rečenici:

[17] *Neko* || se susjednom razredu nasmijao
u fokusu se nalazi *neko*, koje može podrazumijevati bilo koje lice u datoj prostoriji.

5.0. Ukoliko se rečenica posmatra sa aspekta klasične teorije informacije, ona se razmatra isključivo horizontalno (linearno) — kao uređeni skup međusobno povezanih znakova. Takvu projekciju ne interesuje semantička strana rečenice (šta izražava rečenica) i pragmatička (kakve vrijednosti ima informacija za govornika i primaoca). Stoga izjavna rečenica tipa:

[18] Ovo je || Petar

i upitna rečenica

[19] Gde je || Petar?

nose istu količinu informacije. Naime, rečenica sa istim brojem slova (u datom slučaju 10) sadrži identičnu količinu informacije. Pri tome nije bitno ko ju je izgovorio ili napisao — književnik (npr. Ivo Andrić), naučnik (Nikola Tesla) ili obični govornik (neki zemljoradnik), niti je važno kome stilu pripada (naučnom, umjetničkom, publicističkom...), kojoj vrsti teksta i sl. U ovakvom pristupu informacija ima apsolutnu vrijednost — ona je jednaka u svim situacijama. U njoj se ne pravi razlika između korisne i nekorisne informacije, jednostavno se ne ulazi u kvalitet, već se posmatra samo kvalitativna strana. Stoga je takvo tumačenje informacije jednostrano: ako je situacija rijetka, ona nosi informaciju, ako je česta, informacije nema ili je minimalna.

Međutim, postoje pokušaji da se mjeri ne samo sintaksička, nego i semantička i pragmatička informacija. U takvim pristupima informacija se akseologizira i relativizira pa kao centralno pitanje dolazi korisnost informacije (koliko je ona vrijedna za pojedine posmatrače).

Informacija u rečenici ima diskretan karakter jer nastaje sukcesivnim nizanjem reči i njihovog značenja. Ona zavisi od prethodnog izbora i rezultat je vjerovatnoće anteriornih elemenata.

6.0. Polazna tačka u InfP je neodređenost (ili haos, po analogiji sa stanjem koje vlada u termodinamičkim sistemima). Smatra se da svaka informacija eliminiše neodređenost događaja i da je informacija ono što razbija neodređenost. Na komunikativnom planu to bi značilo da tema i rema eliminišu neodređenost.

Jedan od prvih lingvista koji je shvatio značaj kategorije određenosti/neodređenosti bio je Šarl Baji.² On je ukazao na njenu relevantnost govoreći o drugoj kategoriji — aktuelizaciji, pod čime je podrazumijevao identifikaciju pojma sa realnom predstavom govornog lica. Po njegovom

² Балли Ш. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. — Москва: Издательство иностранной литературы, 1955. — 416 с.

mišljenju pojam sam po sebi predstavlja čisti produkt razuma pa ima virtualni karakter jer izražava predstavu o rodu, a u realnosti postoje samo individualne suštine. Virtualni pojam je neodređen po obimu. Npr. pojam 'cvijet' ne sadrži strogo određen broj stvari pod tim imenom, ali je zato određen po sadržaju. Aktualizacijom pojam biva određen po obimu, a neodređen po sadržaju. Sve što se doživljava kao stvarno, realno shvata se kao određena količina, čak ako se ona ne može provjeriti. On navodi primjer *psa* pa kaže: ja čujem *lavež pasa*, ali ne mogu znati njihov broj. Iz toga izvlači zaključak da je gramatički pojam dvosmisleno neodređen: kada se govori o nekoliko *pasa*, njihov broj je ili nepoznat ili nije izražen, ali nije neodređen. Dakle, Baji razlikuje dva pojma: virtualni i aktuelni. Prevođenje prvog u drugi naziva aktualizacijom. Taj proces sastoji se u pretvaranju pojmova u realnost. I da bi virtualni pojam stvari, procesa ili svojstva bio aktuelizovan i postao član iskaza, on (pojam) mora biti identičan realnoj predstavi govornog lica, odnosno individualiziran. Ta individualizacija podrazumijeva istovremenu determinaciju lokalizacije i kvantifikacije pojma. Aktualizacija vrši, po njegovom mišljenju, funkciju prevođenja jezika u govor. Postupke koji se primjenjuju pri pretvaranju jezika u govor on naziva aktuelizatorima i precizira da se radi o gramatičkim vezama. Oni mogu biti eksplicitni i implicitni. Ovdje Baji pravi ogradu i konstatuje da se to tiče samo aktualizacije imenica, pošto se glagol eksplicira finitnim oblikom. Budući da se imenice uvijek kvantitativno determinišu brojem, termine eksplicitna i implicitna aktualizacija on primjenjuje isključivo na planu lokalizacije. Prvo, aktualizacija može biti potpuno implicitna ukoliko proizilazi iz situacije ili konteksta, npr.:

[20] Pas laje.

Riječ *pas* može označavati (1) nepoznatog psa, (2) psa koga znamo, (3) uopšte psa. Stoga dati Bajijev pojam nije virtualan. Za njega aktuelan je, recimo, pojam vina u izrazima *litar vina*, (*malo*) *vina*, (*mnogo*) *vina*. Drugo, aktualizacija može biti delimično eksplicitna, recimo ako se prstom pokaže na određeni predmet i doda:

[21] Dajte!

Ovde je aktuelizator gest prstom, a dobijena rečenica je ekvivalentna punoj rečenici:

[21] Dajte mi stvar koja se tamo nalazi.

Treće, aktualizacija može biti eksplicitna ukoliko član koji lokalizuje virtualni pojam figurira u istoj sintagmi kao determinirajući virtualni pojam: *krov naše kuće*, *ptica čiju pjesmu čujem*.

7.0. Teorija informacije polazi od toga da postoji ograničen skup stanja, rješenja, ishoda koji čine neodređenost i da je informacija ono što eliminiše neodređenost. Ili kako kaže Šerlok Holms: „Odbacite sve nemogu-

će i ono što ostane biće odgovor“. Izborom jednog od njih nastaje informacija. Stoga da bismo znali koliko informacije nosi jedna sintaksička jedinica, moramo imati konačan zbir elemenata koji je čine. U rečenici:

[23] Petar || čita

iz tematskog skupa je izvučena imenica *Petar*. Ako ga čine *Petar* i *Milan*, onda će izbor teme biti sveden samo na dvije mogućnosti (ili *Petar* ili *Milan*), pa će količina tematske informacije iznositi 1 bit (šanse da se izabere *Petar* ili *Milan* su jednake, dakle 50% : 50%). Ukoliko pak postoji grupa od četiri lica (*Petar*, *Milan*, *Marko* i *Dušan*), tematska neodređenost se povećava pa će i informacija biti veća (2 bita). Ako grupu obrazuje 8 osoba (*Petar*, *Milan*, *Marko* i *Dušan*, *Siniša*, *Miloš*, *Vladimir*, *Andrija*), tema će imati 3 bita. Što se brojka povećava, raste neodređenost teme, koja je najmanja u slučaju kada imamo dva rješenja (*Petar* i *Milan*), a maksimalna je kada postoji beskrajno mnogo mogućnosti. U prvom slučaju informacija je minimalna, u drugom je maksimalna. Npr. rečenicom:

[24] Petar (A) || je iz Jugoslavije (B)

izbor teme je napravljen iz zbira neodređenosti koju daju svi stanovnici date države. Ukoliko se kaže:

[25] Petar (A) || je stanovnik (B) Zemlje (C),

broj tematskih mogućnosti se mjeri milijardama.

Slična je situacija i sa remom, npr. tema **A** može da se nadoveže remom u formi glagola *čitati*. On može biti uključen u rečenicu kao rezultat izbora jednog od dvaju rješenja (*Petar spava. Petar čita*), izbora jedne od triju mogućnosti (*Petar čita. Petar spava. Petar pjeva*), izvlačenjem jednog elementa iz četvoročlane skupine (*Petar čita. Petar spava. Petar pjeva. Petar piše.*) itd. Što je veća grupa elemenata **B**, veća je i rematska neodređenost, pa je time rematska informacija takođe bogatija.

Međutim, ako se rečenica posmatra sa komunikativne perspektive, onda se vrši razgraničenje između početne i završne orijentacije, odnosno novog i starog. Ukoliko se zadržimo na posljednjem, u svim navedenim rješenjima (izborima) postoje samo četiri mogućnosti: da (1) **A** proglasimo novim, a **B** starim, (2) da **A** proglasimo starim, a **B** novim, (3) da oboje, **A** i **B**, odnosno čitav iskaz proglasimo starim, (4) da oboje, **A** i **B**, odnosno čitav iskaz proglasimo novim. Najveći problem u razgraničavanju novog i starog pravi apriorna informacija u formi presupozicije.

Mjera raznovrsnosti, nepredvidljivosti, neodređenosti, dezorganizacije, neuređenosti i uopšte nejasnoće ishoda (rezultata) naziva se entropijom³. Informacija je pojam suprotan entropiji, odnosno to je negativna en-

³ Ovaj termin uzet je iz termodinamike u kojoj se koristi za oznaku nepovratnog trošenja energije i utvrđivanje stepena nereda, haotičnosti. Entropija je maksimalna ukoli-

tropija ili negentropija, koja predstavlja mjeru organizovanosti, reda, uređenosti. Ako neki sistem dobije informaciju, onda se to smatra usavršavanjem datog sistema jer informisanje vodi smanjenju njegove entropije (u formi drugog principa termodinamike, koji se tiče očuvanja energije). Poruka koju dobijamo eliminiše neodređenost, i u zavisnosti od toga koliko je neutralizira govorimo o količini informacije. Ovde dolazimo do centralne postavke teorije informacije: pod informacijom se podrazumijeva sve ono (ili samo ono) što anulira neodređenost. Što je veća neodređenost, veća je i entropija. Što je sistem više organizovan, uređen, to je entropija manja (znači harmonija daje minimalnu, a haos maksimalnu entropiju). Ukoliko se s većom pouzdanošću može govoriti o nekoj pojavi, ona ima manju entropiju. Maksimalna je kada su sve vjerovatnoće jednake. Takvu entropiju sadrže haotična stanja i oblici krajnje neuređenosti i raznovrsnosti. Entropija posebno dolazi do izražaja u zatvorenim sistemima u kojima dostiže maksimum po drugom zakonu termodinamike (sistem izolovan od spoljnog okruženja tokom vremena dolazi u stanje maksimalnog nereda). To se može reći i za sintaksički sistem. Svaka rečenica izvan konteksta ima maksimalnu entropiju. Npr. izolovana rečenica:

[26] Ja || ću ispuniti Petrovu molbu

se odlikuje visokim stepenom neodređenosti pa je entropija maksimalna. Njena tematsko-rematska organizacija je takođe nejasna i može biti različita. Ukoliko pak kažemo:

[27] Petar me je zamolio || da uzmem njegove knjige sa stola,
a onda dodamo:

[28] Ja || ću ispuniti Petrovu molbu,

stepen nepredvidljivosti koju je nosila rečenica [26] biće smanjen rečenicom [28] pa će i entropija biti niža.

U svim kibernetičkim sistemima, pa i jezičkim, dolazi do borbe između haosa i reda. Haos se povezuje sa neodređenošću, red sa informacijom. Poruka koja se prenosi nikad nije unaprijed zasigurno poznata. Stoga informacija unosi red u sistem i istovremeno eliminiše haos u njemu. Svaka jezička jedinica, pa i rečenica, učestvuje u tom sukobu reda i nereda. Prije nego što učesnici govornog čina počnu da komuniciraju postoji manja ili veća neodređenost načina i sadržaja opštenja. Npr. ako osoba **A** ulazi u voz (**B**) u gradu u kome se prvi put nalazi (**C**), ona ne zna ko će joj biti saputnici (**D**), o čemu će se razgovarati (**E**), da li će uopšte biti uspostavljen kontakt (**F**), kako će opštiti (**G**), na kome jeziku (**H**), koliko vremena

ko je toplota ravnomjerno raspoređena, odnosno kada ne postoji energija koja bi bila u stanju da napravi red u sistemu.

(I) i sl. To se može nazvati komunikacionom nepredvidljivošću koju čini zbir pojedinačnih neodređenosti **A, B, C, D, E, F, G, H, I...**

7.1. Problem neodređenosti se usložnjava time što postoje različite vrste. One se mogu svesti na informativnu, komunikativnu, denotativnu, signifikativnu i jezičku. Informativna neodređenost se bazira na vjerovatnoći poruke: što je vjerovatnoća veća, neodređenost je manja i obrnuto. Komunikativna neodređenost označava nejasnost elemenata i aspekata komunikacije (neodređenost komunikatorâ, mjesta, vremena, načina i cilja komuniciranja). Denotativna neodređenost predstavlja nejasnoću realije o kojoj se govori. Signifikativna neodređenost tiče se neodređenosti pojma (koncepta).

7.2. Jezička neodređenost podrazumijeva upotrebu posebnih jezičkih sredstava za izražavanje neodređenosti. Svaki jezik ima svoj sistem njenog prenošenja. U našem jeziku tu funkciju vrše, prije svega, zamjenice i pridjevi. U ovoj ulozi posebno je frekventna riječ *jedan*. Npr.:

- [29] Imam da ti kažem || *jednu* važnu stvar,
- [30] Došla u prodavnicu || *jedna* žena,
- [31] *Jedan* mladić || htio da se ženi,
- [32] U dvorištu se igrala || *jedna* grupa djece.

7.3. Pridjev (broj), tačnije neodređeni determinator *jedan* ne izražava informaciju do kraja, već je faktički samo nagovještava. Ako se nalazi u temi, onda *jedan* ukazuje da će u remi biti aktuelizirana predikacija (saznaćemo neko svojstvo, aktivno ili pasivno, predmeta na koji se odnosi), ali da će i dalje u remi ostati neodređenost identifikacije (ko je ili šta je data temema):

- [33] *Jedno* dijete (**A**) || je palo u jezero (**B**).

Tematska neodređenost izražena pomoću *jedan* ne dozvoljava rematsku određenost u formi identifikacije:

- [34] * *Jedno* dijete (**A** || je dijete (**C**) koje je palo u jezero (**B**).

Dakle, temema *jedan* otvara prostor samo za rematsku predikaciju. Ukoliko pak *jedan* dolazi kao remema:

- [35] U jezero (**B**) je palo || *jedno* dijete (**A**),

onda se eliminiše neodređenost situacije, ali se odlaže, ostavlja za narednu rečenicu determinacija njenog nosioca (**A**).

Jezik dozvoljava mogućnost da se *jedan* nađe i u temi i u remi, npr.:

- [36] *Jedno* dijete (**A**) || je palo u *jedno* jezero (**B**).

Stilski ova rečenica nije korektna, jer se radi o nepotrebnom ponavljanju (suvišnom potenciranju neodređenosti **A** i **B**). Korektnije je ako se *jedan* upotrijebi ili u temi ili u remi te kaže:

- [37] *Jedno* dijete (**A**) || je palo u jezero (**B**),

[38] Dijete (**A**) je palo u || *jedno* jezero (**B**),

[39] U *jedno* jezero (**B**) || je palo dijete (**A**),

[40] U jezero (**B**) || je palo *jedno* dijete (**A**).

U [37] fokusira se neodređenost tememe **A** (*jedno dijete*), a u [38] neodređenost rememe **B** (*jedno jezero*) pa rečenica [37] traži nastavak informacije o tome o kakvome se *djetetu* radi, a rečenica [38] kakvo je *jezero* u pitanju. Ukoliko pak potpuno izbacimo neodređeni determinator, onda ćemo dobiti drugačiji izraz:

[41] Dijete (**A**) || je palo u jezero (**B**).

Suštinska razlika između neodređenosti [41], s jedne strane, i neodređenosti [37] i [38], s druge, jeste u tome što se u [41] ne fokusira neodređenost ni **A** i **B** (daje se samo prednost **A** u odnosu na **B**) i što se zbog toga ne zna da li će naredne rečenice biti orijentisane na aktuelizaciju teme ili reme, odnosno na razjašnjenje početne ili završne pozicije. Rečenicom [37] se nagovještava da će se dalje u komunikativnom fokusu naći element **A** (*dijete*), recimo:

[42] *Jedno* dijete (**A**) || je palo u jezero (**B**). To dijete se zvalo Saša. Imalo je pet godina.

Rečenica pak [41] stvara pretpostavku za aktuelizaciju elementa **B** (*jezera*):

[43] Dijete (**A**) || je palo u *jedno* jezero (**B**). Njegova voda je bila hladna i duboka.

Determinator *jedan* nema svoj opozitivni par na planu određenosti/neodređenosti, pa dodavanjem negacije nestaje značenje neodređenosti, a nastaje značenje odričnosti. Time rečenica dobija sasvim drugi smisao, koji, sa svoje strane, zahtijeva sintaksičku korekciju u formi dvostruke negacije:

[44] *Nijedno* dijete (**A**) || nije palo u jezero (**B**),

[45] Dijete (**A**) nije palo ni u || *jedno* jezero (**B**).

Prvom rečenicom se aktuelizira nepostojanje tememe **A**, u drugoj nepostojanje rememe **B**, dok je kategorija neodređenosti potpuno neutralizovana budući da ni tema ni rema ne nude nikakvu alternativu.

7.4. Drugo sredstvo za izražavanje kategorije određenosti/neodređenosti su određeni i neodređeni pridjevi. Ovu funkciju oni vrše u atributskoj poziciji:

[46] Bila jednom u našem razredu dva učenika — *dobar* i *loš*. *Dobar* učenik je bio tačan i marljiv. *Loš* učenik je uvijek kasnio i nezainteresovano pratio nastavu. Jednom je pisan kontrolni rad iz matematike. Učitelj je napravio drugačiji raspored pa su se *dobri* i *loši* učenik našli u istoj klupi.

Introduktivne rečenice ne mogu započeti određenim pridjevima. Tako prva rečenica iz [46] nema korektnu formu ako se kaže:

[47] * Bila jednom u našem razredu dva učenika — *dobri i loši...*

[48] * *Dobri i loši* učenik bio jednom u našem razredu...

7.5. Treće sredstvo su određene i neodređene zamjenice — određene *sav, cio, čitav, svaki*; neodređene *neko, nešto, niko, ništa, nekada, nikada* i sl.

8.0. Ako se neodređenost posmatra sa Komp, zapaža se opšta, globalna karakteristika da, po pravilu, tema korespondira sa određenim, a rema sa neodređenim. Naime, tema obično sadrži ono što je poznato, a rema unosi jasnoću u ono što je vezano za temu. Npr. ako iskaz otvori tema u formi određene deskripcije (vlastitog imena):

[49] Petar...,

time smo identifikovali temu, ali nismo uspjeli da eliminišemo njenu neodređenost u tom smislu što nismo razjasnili ko je *Petar*, kakav je, šta radi ili šta se sa njim dešava. Ukoliko čitavo kazivanje počinjemo na taj način, dakle ako se radi o apsolutnom početku (recimo romana), neodređenost će biti maksimalna. U slučaju da ovakva rečenica završava kazivanje (finalna pozicija), ona će biti manje neodređena. Recimo:

[50] Petar se dugo i uporno pripremao za ispit iz matematike. Pročitao je svu literaturu, naučio formule, riješio sve zadatke. Rezultat takve široke pripreme je, naravno, bio jasan: *Petar...*

U završnom dijelu neodređenost se smanjuje u tom smislu što je u lijevom kontekstu jasno nagoviješteno da će posljednja rečenica dati informaciju o tome da je *Petar* uspješno položio ispit ili da je dobio dobru ocjenu. Međutim, pošto je nemoguće u potpunosti eliminisati neodređenost anteriornim iskazom i lijevim kontekstom (pogotovo u umjetničkim tekstovima u kojima se ponekad primjenjuje tzv. efekat prevarenog očekivanja), za rečenice koje nose i najmanju mjeru nesigurnosti u procjenjivanju predvidljivosti poruke mora se reći da im je rema, bar minimalno, neodređena.

Ali da se vratimo rečenici [50]. Dodavanjem bilo kakve jezičke jedinice propozicionalna neodređenost se smanjuje. Čak i obična glagolska kopula unosi priličnu mjeru određenosti:

[51] Petar *je...*

Kopulom se nagovještava pasivna atribucija (*Petar* je takav i takav) ili aktivna karakterizacija (*Petar* je nešto uradio). Ukoliko nema treće mogućnosti, možemo konstatovati da dolazeća desna strana (rema) ima globalno minimalnu neodređenost od jednoga bita (jer se radi o izboru između dvije mogućnosti: opisu pojedinca ili prezentiranju njegove aktivnosti) i elementarno maksimalnu neodređenost (budući da elementi bilo kog glo-

balnog rješenja — i atribucije i procesualnosti — nisu poznati i mogu biti veoma različiti). Međutim, rema se može ocijeniti i kao potpuna određenost u slučaju da se sve ono što slijedi smatra jedinim mogućim rješenjem: da dolazi predikacija (kao sve ono što bliže određuje subjekat). U tom slučaju rema ne nosi nikakvu informaciju (imamo samo jedno rješenje). I što dalje dodajemo rememe, neodređenost postaje sve manja. Već naredna riječ iza kopule riješiće centralnu dilemu: da li se radi o pasivnom ili aktivnom obilježju. Ako se pojavi pridjev tipa *dobar*:

[52] Petar || je *dobar*...,

biće to signal da slijedi atribucija (kakav je *Petar*):

[53] Petar || je *dobar* učenik...

Ukoliko se upotrijebi prilog tipa *dobro*:

[54] Petar || je *dobro*...,

biće nagoviještena aktivnost:

[55] Petar || je *dobro* odgovarao...

Ali to može biti i kraj iskaza (kada se konstatuje samo fizičko ili psihičko stanje):

[56] Petar || je *dobro*.

Pojavom glagola konačno se eksplicira aktivni tip predikacije i istovremeno eliminiše denotativna neodređenost reme (da li slijedi informacija o radnji, o stanju ili odnosu):

[57] Petar || je *kopao* (radnja),

[58] Petar || je *drhtao* (stanje),

[59] Petar || se *oženio* (odnos).

Dakle, svaki naredni elemenat rečenice predstavlja korak u eliminisanju informativne, komunikativne i denotativne neodređenosti. Ali istovremeno bilo koji takav elemenat eliminiše jednu i stvara drugu neodređenost, tako da je informativno posmatrano, rečenica sukcesivno variranje, smjena određenosti i neodređenosti. Kretanjem slijeva nadesno ta se neodređenost ne povećava, već postepeno smanjuje. Ona se gubi po principu lijevka: izbor mogućih rješenja se sve više smanjuje i tačka na kraju rečenice predstavlja znak da je neodređenost iscrpljena onoliko koliko je data rečenica bila u stanju da to učini. Pošto neodređenost nije potpuno eliminisana, tačka ne označava kraj svake neodređenosti, već kraj određene neodređenosti (ne znamo šta će dalje biti precizirano).

8.1. Uzmimo konkretan primjer. Kazivanje može otvoriti rečenica sa temom u obliku neodređenog priloga lokativnog značenja *tamo*:

[60] Tamo...

Pomoću njega smanjuje se tematska neodređenost u tom smislu što se nagovještava da će biti govora o nečemu što nije blizu. To potvrđuje i naredna riječ:

[61] Tamo *daleko*...

Prilog ne unosi mnogo jasnoće, ali se eksplicitno ističe da slijedi informacija o nečemu što je locirano na velikom rastojanju. Pošto su već upotrijebljene dvije atributske riječi, očekuje se rema — predikat u formi glagola. Međutim, dolazi do primjene postupka iznevjerenog očekivanja kojim se u iskaz uvodi nešto što je suprotno predviđanju. U datom slučaju automatizam percipiranja se narušava onim što se ne očekuje, a to je još jedno *daleko*:

[62] Tamo *daleko, daleko*...

Drugo *daleko* u odnosu na prvo *daleko* nosi manji stepen neodređenosti, a time sadrži i manji stepen informacije. Pojavom trećeg priloga (i to uzastopno) informacijski proces se koči, usporava i svjesno zadržava na temi. Ona se poput harmonike razvlači, a rema odlaže. Kulminacija produžavanja teme i odlaganja reme nastaje kada se doda još jedan priloški izraz:

[63] Tamo *daleko, daleko kraj mora*...,

kojim se konačno precizira lokacija. Sada se još intenzivnije traži glagol, na koji kao da se ne može više čekati. Međutim, ponovo dolazi do primjene postupka prevarenog očekivanja, koji se pojačava činjenicom da se daje prilog koji je otvorio rečenicu:

[64] Tamo *daleko, daleko kraj mora, tamo*...

Krug se zatvara i informacijski proces vraća na početak. Drugo je *tamo*, kao i drugo *daleko*, redundantno pa nosi minimalnu (ili nikakvu) informaciju. Do ovog trenutka upotrijebljeno je šest priloga da bi se izrazile samo dvije propozicije: 1. nešto se nalazi daleko, 2. to daleko je blizu mora. Ovde „glagolska“ glad dostiže vrhunac. Najzad, dolazi kopula koja konačno nagovještava remu i centralni dio predikacije:

[65] Tamo *daleko, daleko kraj mora, tamo je*...

Međutim, spona u formi eliptičnog oblika pomoćnog glagola je i formalno slaba (ima svega dvije foneme) i semantički blijeda (desemantizovana, jer ništa ne označava, već služi samo kao veza) te se njenom pojavom ne unosi posebna jasnoća. Ona (spona) samo nagovještava pravu informaciju i faktički predstavlja kulminacionu fazu neizvjesnosti. Tu entropijski napon dostiže vrhunac. Pojavom kopule iscrpljene su sve mogućnosti odlaganja reme pa se očekuje njena pojava. Ali pošiljalac nastavlja informacijsku igru sa primaocem time što mu još jednom daje prostornu informaciju, koja ipak čini napredak u eliminisanju neodređenosti jer se saopštava novi podatak:

[66] Tamo *daleko, daleko kraj mora, tamo je selo*...

Slijedi riječ kojom se prvi put iskaz dovodi u vezu sa pošiljaocem poruke i uvodi informacija o autoru u formi posesivnog odnosa:

[67] Tamo daleko, daleko kraj mora, tamo je selo *moje*...

Zatim se neodređenost svjesno zadržava još jednim ponavljanjem priloga *tamo*:

[68] *Tamo*, daleko, daleko kraj mora, *tamo* je selo moje, *tamo*... i dodavanjem kopule:

[69] Tamo daleko, daleko kraj mora, tamo *je* selo moje, tamo *je*...

Glagolska spona ne unosi veću jasnoću (ona je, kao što smo rekli, neinformativna) pa neodređenost i dalje ostaje, čak se potencira upotrebom deverbativa *ljubav* i daljim nepojavljivanjem glagola punog leksičkog značenja:

[70] Tamo daleko, daleko kraj mora, tamo je selo moje, tamo je *ljubav*...

Lijevi kontekst (ono što se nalazi ispred imenice *ljubav*) ukazuje na to da se ne radi o pravom značenju te riječi, ali sigurnosti u to šta će iza nje doći i dalje nema. Pojavom zamjenice *moja* eliminiše se i ta nejasnoća, a istovremeno ostvaruje entropijski minimum i informacijski maksimum predodređen takvom vrstom rečenice:

[71] Tamo daleko, daleko kraj mora, tamo je selo moje, tamo je *ljubav moja*.

Zamjenica *moja* predstavlja ciljnu tačku komunikativnog i informacijskog procesa, odnosno fokus. Na ovom mjestu može se staviti tačka kao znak da je misao zaokružena, ali mogu doći i tri tačke kao signal da je neodređenost još uvijek aktuelna. Da bi se preostala neodređenost eliminisala, neophodno je upotrijebiti nove rečenice.

Naša analiza ovog primjera, naravno, ima u vidu recipijenta koji ne zna da se radi o početnom dijelu poznate pjesme, odnosno orijentacija je na recipijentu koji se prvi put susreće sa takvim izrazom. Tematsko-rematsko variranje na planu (ne)određenosti je, razumljivo, manje upečatljivo za one kojima je ovaj tekst poznat.

Dakle, povećanjem informacije širi se rečenica u jednom pravcu (tematskom ili rematskom) ili u oba pravca. U svakom konkretnom slučaju stepen plasiranja nove informacije je različit. Razvlačenjem informacijskog procesa rečenica se tematski i(li) rematski kompletira.

8.2. Za KomP je bitna kategorija neodređenosti i na planu utvrđivanja istinitosti ili lažnosti. Postoje određene i neodređene deskripcije (B. Rasel). Neodređenu daju zamjenice tipa *neki* (kada se denotativni izrazi odnose na razne predmete, npr. knjigu, olovku, učenika), određeni izrazi poput *to i to* (kad se imenuje jedinični konkretni predmet, npr. *sadašnji predsjednik Jugoslavije*).

Neodređenost dolazi do izražaja u slikanju događaja koji se nagovještavaju, npr. u prognozama:

[72] Kroz nekoliko dana očekuju se || velike padavine (A).

Ako nema konteksta, tema je apstraktna:

[73] Tramvaj (A) || je najzad stigao,

[74] Ovo je || škola (A),

[75] Ovdje se igraju || djeca (A).

Za ovakve rečenice ne može se reći ni da su istinite ni da su lažne, jer nedostaje kontekst, odnosno njihovi denotati iskazani rememom A nisu lokalizovani u određenoj situaciji. Samo u konkretnoj situaciji može se utvrditi istinitost teme i reme. Zbog nepostojanja situacije (konteksta) takve se rečenice nazivaju neodređenim. Evo primjera pretvaranja neodređene rečenice u određenu:

[76] Svaki dan se kući vraćam || *tramvajem* (A). Danas sam pred fakultetom dugo čekao || *na dvojku* (B). *Tramvaj* (C) || je najzad stigao.

U ovoj rečenici A predstavlja neodređenu deskripciju, a B i C određenu.

9.0. Suštinu informacije čini raznovrsnost pa nije slučajno da se ona (informacija) definiše i kao odraz raznovrsnosti. Pod time se podrazumijeva neki zbir mogućnosti, broj različitih elemenata. Ako, recimo, u voćnjaku imamo jabuke i kruške, takva raznovrsnost (makar minimalna) sadrži informaciju. Ukoliko se pak u voćnjaku uzgajaju samo jabuke (ili samo kruške), onda saopštenje o tome ne nosi informaciju. Ako ove postulate komunikativno oblikujemo, dobićemo rečenice tipa:

[77] Moj djed (A) uzgaja || *voće* (B),

[78] Moj djed (A) uzgaja || *jednu vrstu voća* (B),

[79] Moj djed (A) uzgaja || *kruške* (B) ili *jabuke* (C),

[80] Na velikoj nadmorskoj visini uspijevaju jedino *jabuke* pa stoga moj djed (A) uzgaja || *to voće* (B).

U svim navedenim rečenicama entropija je locirana u remi, odnosno u njoj (a ne u temi) se koncentriše neodređenost. Remema B prve rečenice (*voće*) daje maksimalnu entropiju jer je izbor rješenja veoma širok i samo ga kontekst može smanjiti ili eliminisati. Takva situacija može se nazvati neodređenošću reme. Mi ne samo da ne znamo koje *voće* djed uzgaja (neodređenosti kvaliteta reme), nego nam nije poznat ni broj *sorti voća* (neodređenost kvantiteta reme). Remema B rečenice [78] (*jednu vrstu voća*) briše neodređenost u kvantitetu (*djed uzgaja samo jednu sortu voća*), ali i dalje ostaje nepoznat kvalitet (ne znamo koje je to *voće*). U rečenici [79] neodređenost reme se i kvalitativno i kvantitativno smanjuje jer se nude dvije mogućnosti: ili *kruške* ili *jabuke*. Najzad rečenica [80] anulira

svaku vrstu neodređenosti pa rema ne nosi nikakvu informaciju, jer je rema anteriorne rečenice eksplicirala vrstu *voća*: da su to *jabuke*.

Raznovrsnost ima svoja ograničenja, recimo prirodni rod daje samo dva rješenja te stoga nosi jedan bit informacije. Ona se može smanjivati, npr. ako se u jednom razredu nalaze samo djevojčice, onda je raznovrsnost jednaka nuli. Što je raznovrsnost veća time ona nosi u sebi veću informaciju.

9.1. Kriteriji za utvrđivanje količine i vrijednosti informacije u rečenici veoma su raznorodni. Neki smatraju da je to neočekivanost, nepredvidljivost i originalnost, da je mjera količine informacije mjera nepredvidljivosti poruke i neodređenosti neke situacije te da se originalnost smanjuje povećanjem redundantnosti.⁴ Ako se sa takvog aspekta posmatra rečenica, onda se konstatuje da količina informacije u temi i remi zavisi od vjerovatnoće poruke.⁵ Uzimamo kao ilustraciju sljedeće rečenice:

[81] U januaru (A) || je pao snijeg (B),

[82] U junu (A) || je pao snijeg (B).

U obje rečenice tema (polazna pozicija) ukazuje na vrijeme radnje, a remom (završna pozicija) se identifikuje i imenuje prirodna pojava. Međutim, rečenica [82] nosi više informacije od [81] jer je vjerovatnoća snježnih padavina maksimalna u *januaru*, a minimalna u *junu*. Informativnost [82] se zasniva na apriornoj informaciji da u *junu* ne pada snijeg. Dakle, u njoj je novost koncentrisana na neuobičajeno vrijeme za tu prirodnu pojavu. Minimalnu količinu informacije daju rečenice u kojima rema **B** (završna informacija) negira temu koja je malo vjerovatna, recimo:

[83] U julu (A) || nije pao snijeg (B),

gdje rema demantuje ono što priroda same teme implicitno isključuje. Vjerovatnoća pojave snijega tokom ljeta je izuzetno mala pa takve rečenice više gravitiraju besmislenom, nego normalnom iskazu, odnosno one se mogu okarakterisati kao banalne. Isto se može reći za rečenicu:

[84] Ljetujući u Budvi (A) Petar (B) se nije bavio || zimskim sportovima (C).

Remema **C** (*zimski sportovi*) nalazi se u kontradikciji sa temom, jer *Budva* (A) nije centar zimskih sportova (C).⁶

⁴ Мољ А., *Теорија информацији и естетическог воспријатије*. — Москва: Мир, 1966. — 351 с.

⁵ Ovog principa se pridržavaju novinari, koji kažu da nije informacija kada pas ujede čoveka (budući da je lako predvidljivo i veoma vjerovatno), već kada čovek ujede psa (što se manje očekuje).

⁶ Koliko je neodređenost relativan pojam, pokazuje neodređenost smrti: ona je maksimalna kada su u pitanju godine (broj se ograničava maksimalnom starosti koja je zabiljež-

10.0. U izgrađivanju komunikativne strategije postoje tri orijentacije: 1. da se minimumom riječi iskaže maksimum informacije (po principu „riječ je novac“), 2. da se maksimumom riječi iskaže minimum informacije (po principu „bitno je govoriti“) i 3. da se prenese poruka bez posebnih zahtjeva u odnosu na formu i sadržaj. Sve te vrste orijentacije prate dvije pojave (tendencije, zakonitosti) — ekonomija i redundanca.

11.0. Ekonomija podrazumijeva trošenje minimalnog broja znakova (signala) u cilju prenošenja maksimalne količine informacije. Ona funkcionira po principu najmanjeg otpora. Osnovna komunikativna strategija u struktuiranju rečenice na bazi ekonomije mogla bi se nazvati rematskom i ovako tumačiti: a) bitno je samo novo, staro treba davati onoliko koliko je neophodno, b) gramatičke reči (prijedloge, veznike, afikse i sl.) kao neinformativne jedinice treba svesti na minimum. Ekstremni oblik ekonomije je telegrafski stil⁷. On je u principu sastavljen od prostih rečenica koje su leksički svedene na minimum. Npr. ako želimo nekome da podrobno saopštimo kada, gdje i kada stižemo, možemo upotrijebiti ovakvu rečenicu:

[85] Ja Petar Petrović dolazim u Beograd sutra 15. decembra 2000. godine vozom na željezničku stanicu u sedamnaest sati i pedeset minuta.

U telegrafskom stilu takva se poruka osjetno reducira (u tom smislu što se izostavlja tema, a rema svodi na najmanju moguću mjeru) pa nastaje eliptična rečenica tipa:

[86] Stižem sutra 5,50.

Ovdje je potpuno izostavljena informacija o pošiljaocu (*ja, Petar Petrović i sl.*).

Dobar primjer ekonomije daje tzv. bezglagolska poezija sastavljena od nepotpunih, nominativnih rečenica, kao u ovom slučaju:

[87] Ljubav, o ljubav! — Pesma u svanuće: —
 ptica na grani; cvrkut vrh bregova;
 magla sa srca, magla sa cvetova;
 i rose sa lišća dah i išćežnuće!
 Ljubav, o ljubav! — Neznano ganuće!
 Reči bez reči: povijena grana;

na), srednja kada se radi o mjesecima (postoji samo 12 mogućnosti), manja ako se ima u vidu sedmica (nude se samo 8 rješenja) i minimalna ukoliko se pretpostavlja dio dana — dan ili noć, prije podne ili poslije podne (dvije mogućnosti). Predviđanje takvih događaja je najteže u prvom slučaju. Tako se dobija skala neodređenosti reme (završne pozicije). Ona se može proširivati i drugim elementima, npr. a) decenijom (koja nudi 10 rješenja), stoljećem (100), milenijum (1.000), b) danom podijeljenim na sate (24), satom (60), minutom (60) itd. Kao što se vidi, neodređenost se ni u jednom slučaju ne može do kraja eliminirati.

⁷ Ovaj termin se takođe koristi u neurolingvistici za oznaku afazijskog tipa skraćivanja jezičkog izraza.